

UN FRAGMENT DE SACRAMENTARI GIRONÍ CONSERVAT A HEIDELBERG

per ALEXANDRE OLIVAR

L'any 1997, dins *Fragmenta Darmstadiensia*, miscel·lània que aplega bon nombre de treballs de diversos autors que donen a conèixer restes de còdexs medievals, la senyora Kathrin Plister¹ donà notícia d'un quadern, en el qual un tal Miquel Aldrich anotà els ingressos que li provenien de propietats seves de Girona, Palafrugell i Perellada, llocs on posseïa vinyes, olivars i sembrats.² Les anotacions corresponen a l'espai cronològic que va de l'any 1756 al 1762. Aquest quadern va ésser comprat l'any 1962 a un antiquari de Palamós, el qual no va saber donar cap notícia sobre la seva procedència.

Aquest quadern de paper va protegit —cosa no rara— per un bifoli de pergamí, resta d'un sacramentari de lletra del segle XII, que és la datació que li dona la senyora Pfister i que em sembla que cal mantenir. És precisament aquest pergamí allò que meresqué l'interès especial de l'esmentada autora a l'hora de donar-ne la descripció en la publicació citada. Gràcies a la professora Mechtild Pörnbacher, la qual, en la mateixa obra col·lectiva, donava compte d'un altre fragment medieval, em vaig assabentar de l'existència del fragment de sacramentari en qüestió, el qual, com a relíquia que és d'un llibre litúrgic català de l'edat mitjana, m'interessa particularment. La Dra. Pörnbacher em proporcionà còpia de l'article de K. Pfister, mentre que el Dr. Kurt Hans Staub, coeditor,

1. PFISTER Kathrin. «Ein Sakramentar des XII. Jahrhunderts aus Katalonien». A: *Fragmenta Darmstadiensia. Heidelberger Handschriften-Studien des Seminars für Lateinische Philologie des Mittelalters* (III). Herausgegeben von Walter Berschin und Kurt Hans Staub. Technische Hochschule, Darmstadt 1997, p. 75-79; les notes es troben a les pàgines 115-116.
2. K. Pfister ha llegit en el pergamí el nom d'Alisabet (*sic*) Aldriga (p. 75); sembla ésser també el nom que es retroba en la mateixa primera pàgina mig tallat. Aldriga és la forma femenina d'Aldrich. Les feminitzacions dels cognoms (que molt sovint eren els noms de les cases on vivien les persones que els portaven) és ordinari a la Catalunya antiga i continua essent-ho actualment. Per l'interès geogràfic que té això en el nostre cas, afegeixo que Aldrich és un cognom gironí, concretament empordanès.

amb Walter Berschin, de *Fragmenta Darmstadiensia*, em posava en contacte escrit amb la Sra. Pfister, actual propietària del manuscrit de què estic tractant. Ella no solament em proporcionà graciosament unes fotocòpies perfectes, en colors, del bifoli de pergamí, una de les pàgines del qual ja ve reproduïda en negre en la publicació referida, sinó que en carta del 9 de gener del 1999 em donà una informació més àmplia del quadern de Palamós. Ella el trobà en la biblioteca del seu pare a Heidelberg, quan aquest morí. La seva mare la va informar sobre l'adquisició del quadern. Una persona que havia estat un bon amic del seu pare li explicà, més tard, que el quadern provenia de la biblioteca d'un comte de Calonge,³ actualment difunt, el qual l'havia regalat al seu pare. Gràcies a la circumstància que K. Pfister anés a estudiar llatí medieval sota el mestratge del Dr. Walter Berschin, tingué ocasió de fer conèixer el nostre manuscrit, el qual, d'aquesta manera, no quedava amagat en una biblioteca privada i considerat eventualment com a desaparegut. Hem d'agrair que el manuscrit hagi estat donat a conèixer; si més no, el contingut litúrgic del bifoli que fa de cobertes té un interès històric. És aquest interès o valor allò que volen demostrar les pàgines que segueixen.

* * *

Els marges exteriors del bifoli han estat retallats perquè s'acomodés a les mides del paper que enquaderna. Ara el pergamí fa 36 per 22 cm; la caixa de l'escriptura és de 20,5 per 14 cm. El retallament dels marges no ha afectat excessivament el text. El bifoli era l'interior del quadern corresponent. Tal com el tenim ara està mal plegat, és a dir, a l'inrevés, com ho deixa veure el seguiment del text. En la transcripció faré notar com ha quedat mutilat pels retallaments dels marges superiors del pergamí. K. Pfister creu que el pergamí sencer devia fer uns 40 cm de llargada vertical.

La primera cara o pàgina del bifoli, plegat com es troba ara, ja que estava menys protegida que les cares interiors, apareix bruta i gastada pel pas del temps, tot i que menys que la cara darrera. És curiós que en la primera pàgina el nom de sant Narcís, en l'epígraf general de la seva missa, aparegui resseguit per una segona mà⁴ amb una tinta d'una tonalitat més fosca, marró, no tan vermella com la tinta de totes les altres rúbriques. A la cara última actual del bifoli (originalment el full 2 verso), s'ha perdut en part la tinta vermella de les rúbriques a causa del fregament; però no és cap cosa greu.

Totes les rúbriques o títols dels formularis de les misses són en vermell, com també ho són els noms de les oracions: *oratio*, *sacra* (no secreta) i *post communio* o *post communionem* (sempre separat). Gene-

3. No serà el comte de Cabra, que és possessor de la baronia de Calonge?

4. Cf. Pfister, nota 176.

temon. is. ad picta tis opa renouen
D s Qui cōspicis mī s Calu ti iale
ex nra infirmitate deficere. ad a
more tuū nos mūditer p scōz tuoz
exempla restaura. f. s a c r a
Mistica nobis dñe p̄sit oblatio.
que nos & creatib⁹ nris expediat.
i p̄tua saluatione cōfirmā. f. s
O s om̄ps d̄s. ut & creatū nrm mu
nera sacra purificent. recte ui
uendi. nob̄ opent̄ effectū. f. In
A diuuā ecclām. vel
tuā tibi dñe supplicando beati
Lucas euglīsta. & pius perituen
tor efficiatur. qui tui nominis cru
tit predicator. f.
Interueniat p nob̄ dñe q̄s. sc̄s tuus
Iuchas euglīsta. qui crucis morti
ficationē uigīt in suo corpore. p̄tu
nris honore portauit. f.

ralment aquests noms apareixen abreviats de la manera sòlita en els sacramentaris de l'època. Quant a les caplletres, la primera dels formularis és en vermell; les de les dues oracions restants són en negre, tocadés en vermell. També tenen tocs en vermell la primera o les primeres lletres després de la inicial. Les caplletres són grans i una mica ornades. El sacramentari sencer fou, sens dubte, un còdex bonic.

L'escriptura és minúscula carolíngia del segle XII, com ja ha estat dit; podríem precisar i dir que és de la segona meitat del segle. K. Pfister ha analitzat detalladament l'escriptura i les abreviacions que ofereix. Més les abreviacions que no pas l'escriptura han portat a l'esmentada paleògrafa a considerar Espanya com a pàtria del còdex; el contingut litúrgic del bifoli l'han dut, amb raó, a situar-lo al nord-est de la península Ibèrica, és a dir, a Catalunya. Personalment em sembla que tot, el contingut i l'índole paleogràfica del manuscrit, fan pensar en la Catalunya del segle XII.

Naturalment, la Sra. Pfister ha analitzat també el contingut litúrgic del fragment, i així s'ha adonat de la novetat de la missa dels màrtirs Narcís i Feliu: un sol formulari per a tots dos. S'ha entretingut en la consideració històrica d'aquests sants, de la seva llegenda, la relació amb Girona i el sermó sobre sant Narcís atribuït al bisbe-abat Oliba. Però com que l'interès primordial per a la investigadora era l'aspecte paleogràfic del fragment, no ha dedicat un estudi històric comparatiu al seu contingut. És el que es proposen fer les pàgines que segueixen, començant per oferir la descripció del text segons el seu ordre, és a dir, restituint al bifoli el seu plegament original, segons el que ha quedat dit anteriorment.

* * *

Tant la numeració romana com l'àrabica és, naturalment, afegida aquí. La *e* caudada ha estat transcrita *ae*.

I

SANCTI GERALDI

1. f. 1r: [Post communionem] .../ te munus, ad pietatis opera renouemur.

II

NATALIS SANCTI CALIXTI PAPE

2. Deus qui conspicias...
3. Sacra. Mistica nobis domine...
4. Post communionem. Quaesumus omnipotens deus, ut et reatum nostrum...

III

IN SANCTI LUCHE EUANGELISTE

5. Adiuuet ecclesiam tuam tibi domine supplicando beatus Lucas euangelista, et pius pro ea interuentor efficiatur, qui tui nominis extitit predicator. Per.
6. *Títol rascat*.⁵ Interueniat pro nobis...
7. *Títol rascat*.⁶ *F. Iv: .../ libera mente seruire, ut munera que tibi deferimus, interueniente beato Luca euangelista, et nobis medellam operentur et gloriam. Per.*
8. Post communionem. Praesta quaesumus omnipotens aeterne deus, ut id quod de sancto altario tuo accepimus, precibus beati euangeliste Luchae sanctificet animas nostras, per quod tuti aesaes possimus. Per.

IV

SANCTORUM CRISPINI ET CRISPINIANI

9. Quaesumus omnipotens deus, ut nos geminata leticia hodiernae festiuitatis excipiat, que de beatorum Crispi et Crispiniani glorificatione procedit, qos eadem fides et passio uere fecit esse germanos. Per.
- 10./11. Sacra et post communionem require in retro Iohannis et Pauli.

V

IN UIGILIA SIMONIS ET IUDE

12. Concede quaesumus omnipotens deus, ut sicut apostolorum tuorum...
13. Sacra. *F 2r. [Muneribus nostris...] .../ Simonis et Iude festa... nobis reddantur.*
14. Post communionem. Sumpto domine sacramento...

VI

IN DIE EORUM

15. Oratio. Deus qui nos per beatos apostolos tuos...
16. Sacra. Gloriam domine...
17. Post communionem. Perceptis domine sacramentis...

5. El formulari de la missa de sant Lluç comprèn dues oracions entre la col·lecta i la postcomunió. Això degué causar perplexitat al rubricista, el qual com a títol del text número 6 posà un epígraf llarg; potser un nom segon que esmenava el primer, si aquest era *sacra*. Sigui com sigui, tota la rúbrica ha estat rascada. Passa el mateix amb el títol del text següent, el número 7, igualment il·legible. Vegeu més endavant el comentari al formulari IV.

6. Vegeu la nota 5. El títol d'aquesta pregària ocupava l'últim espai de la pàgina.

VII

SANCTORUM NARCISSI ET FELICIS

FOLI 2v

18. Deus qui bestorum martirum tuorum Narcissi pontificis, et eiusdem leuite Felicis hodiernum diem perornas meritis et exemplis, eorum quoque quaesumus nos adiunge consorciis. Per.
19. Sacra. Martyrum tuorum domine Narcissi et eiusdem ministri Felicis obsecramus praesidiis, ut hec oblatio quam pro ecclesiae tuae culpis offerimus indigni, sit nobis ad uitam, atque conspectui tuo eueatur sublimis. Per.
20. Post comunione. Diuini muneris omnipotens deus pasti alimoniis, beatissimi martyris tui Narcissi ope eiusdemque sui ministri Felicis sempre tibi mereamur esse subiecti. Per.

VIII

NATALIS SANCTI QUINTINI MARTYRIS

21. Votiuos⁷ nos domine quaesumus beati martyris tui Quintini natalis semper excipiat, qui et iocunditatem nobis sue glorificationis infundat, et tibi nos reddat acceptos. Per.
22. Sacra./

* * *

En el comentari que segueix seran emprades aquestes abreviatures:

- F J. JANINI. *El sacramentario de San Félix de Gerona, a Miscel·lània litúrgica catalana*, 2 (1983) 57-72. Ms. 46 del Museu Diocesà de Girona (abans ms. 3, olim 8, de l'arxiu de la Col·legiata de Sant Feliu). De la primera meitat del segle XII.
- G Designa la tradició gelasiana dita «del segle VIII».
- Gel *Liber sacramentorum Gellonensis*, cura A. Dumas, O.S.B. editus (Turnholti, MCMLXXXI): CCL CLIX.
- Gr Designa la tradició gregoriana derivada comuna.
- Ph Ms. Phillipps 1667 de la Biblioteca estatal de Berlín, segons les referències que en fa P. DE PUNIET, *Le sacramentaire romain de Gellone*, aparegut en diferents continuacions dels volums 48 a 52 d'*Ephemerides Liturgicae*. En el lloc que correspon indico el volum i la pàgina.
- R A. OLIVAR. *Sacramentarium Riuipullense* (Madrid-Barcelona, 1964). És l'edició del ms. 67 del Museu Episcopal de Vic. El sacramentari és del segle XI. Podeu veure M. S. GROS I PUJOL, «Noves dades sobre el Sagramentari de Ripoll», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 46 (1997-1998), p. 347-355.

7. *Votiuus* ms.

- T J. JANINI. «El sacramentario pirenaico ms. 41 de Tortosa», *Hispania Sacra*, 19 (1966), p. 99-130. El manuscrit és de mitjan segle XII.

* * *

Contra el costum general, el sacramentari del qual formava part el fragment en qüestió no portava les indicacions cronològiques de cada una de les misses del santoral. Tals indicacions calia cercar-les en el calendari que, sens dubte, encapçalava el volum. Heus ací les que corresponen a les misses del nostre fragment:

- I. III idus octobris: sancti Geraldi.
- II. II idus octobris: sancti Calixti.
- III. XV kalendas nouembris: sancti Luchae.
- IV. VIII kalendas nouembris: sanctorum Crispini et Crispiniani.
- V. VI kalendas nouembris: uigilia apostolorum Simonis et Iudae.
- VI. V kalendas nouembris: in die eorum.
- VII. IV kalendas nouembris: sanctorum Narcissi et Felicis.
- VIII. II kalendas nouembris: sancti Quintini.

Això correspon, en el text seguit del fragment, als dies que van del 13 d'octubre al 31 del mateix mes. En aquesta sèrie no hi manca cap missa de la tradició litúrgica comuna. En el sacramentari perdut precedia segurament la missa dels màrtirs Dionís, Rústic i Eleuteri, de VII idus octobris, i seguia la de la vigília de Tots Sants, vigília que cau en el mateix dia de sant Quintí. De les vuit misses que conté el fragment, la meitat, com veurem, no pertanyen al calendari comú, sinó a festes de sants més aviat locals.

Passem a l'anàlisi dels formularis i de cada un dels seus components.⁸

I. 1. El text sencer de la postcomunió fa, segons R CCLXXV 1289: «Caelesti munere satiati, misericors deus, gratias agimus, et precamur, ut qui noua beneficia per beatum Geraldum te operari gaudemus, ipso supplicante munus», etc. La col·lecta i la secreta eren segurament com R 1286 i 1287, respectivament. La missa es troba en F X, 13 i T p. 116 (cf. J. JANINI, «Los sacramentarios de Tortosa y el cambio de rito, *Analecta Sacra Tarraconensia*, 35 (1962), p. 43). D'una altra missa de sant Gerald, il·legible en l'estat actual del pergamí on es troba, del segle XI, n'informa J. Janini a «Los fragmentos de sacramentario de Sant Boi» (*Hispania Sacra*, 18 (1965), p. 396). El culte de sant Gerald, Gerard o Grau, a la

8. Malauradament el contingut del nostre fragment correspon a uns fulls del santoral que s'han perdut en el millor representant, entre els sacramentaris, de la litúrgia medieval a Catalunya: el ms. 66 del Museu Episcopal de Vic.

França del segle xi i a la Catalunya de la tardana edat mitjana, fou extens. Cf. R, p. 26. En la toponímia catalana prengué també la forma de Sangrà.

II. La missa de sant Calixt presenta un formulari idèntic en la tradició G i en la Gr. 2: *qui: qui nos* G Gr; *recti: G, rectae* Gr; *uiuendi: uiuendo* Gr. Falta curiosamen en F.

III. El formulari de la missa de sant Lluc és de tradició G: Gel 250; Ph, *Ephemeridos Liturgicae*, núm. 50, p. 12-13, etc. (recordem que el nostre fragment prescindeix sempre dels prefacis). Potser fou el mateix autor (copista), no el seu model, del nostre sacramentari perdut qui afegí, al començament del formulari de sant Lluc, l'oració *alia* al final de la missa Gr per a sant Andreu,⁹ que és la postcomunió de G,¹⁰ cosa que motivà confusió en el rubricista del nostre fragment (vegeu les anteriors notes 5 i 6). El començament de la pregària número 7 fa: «Donis caelestibus quaesumus domine», etc. Janini identifica senzillament F (X,18) amb R, sense fer cap observació sobre l'oració afegida.

IV. No en R, tot i que Crispí i Crispinià meresqueren ser molt venerats al sud de França¹¹ i al nord-est de la península Ibèrica.¹² El sacramentari, contemporani, de San Victorián de Asán, al Sobrarb, actualment ms. 815 de la biblioteca del Monestir de Montserrat, conté els dos sants en el calendari; no sabem com era llur missa, ja que aquesta es trobava en la part perduda d'aquest còdex, que és mutilat.¹³ En F, com en el fragment de Heidelberg, hi ha una adaptació explícita al formulari de la missa dels sants Joan i Pau (VI kalendas Iulii) pel que fa a les oracions R 9 a 10. El formulari dels sants Joan i Pau és de tradició G.¹⁴

V. Missa, com VI, de tradició G, que retrobem en R (CCLXXVIII), F i en altres testimonis de Catalunya.¹⁵

VI. Igualment, com la vigília, de tradició G. En R CCLXXIX, la secreta (número 16 del nostre fragment) porta *tuam* després de *gloriam*.¹⁶ Segons Janini, que no transcriu els textos del Sacramentari de Sant Feliu de Girona, sinó que només indica les referències quan compara aquests

9. DESHUSSES, J. *Le Sacramentaire Grégorien: ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*. Tome premier: le sacramentaire, le Supplément d'Aniane (Freiburg de Suisse, 1971), p. 775 (correspon a R 1377).

10. Cf. Gel i els llocs paral·lels indicats allí.

11. Cf. A.-G. MARTIMORT, «Un sacramentaire de la région de Carcassonne des environs de l'année 1100. A: *Mélanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu* (Strasbourg, 1956), p. 322; Martimort indica la presència de Crispí i Crispinià en altres sacramentaris de França.

12. Vegeu J. JANINI, «Los sacramentarios de Tortosa y el cambio de rito», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 35 (1962), p. 39 (calendari), i «El calendario de Huesca del siglo XII», *Hispania Sacra*, 29 (1976), p. 437.

13. OLIVAR, A. «El sacramentario aragonés ms. 815 de la Biblioteca de Montserrat», *Hispania Sacra*, 17 (1964), p. 65.

14. Cf. R CCI (p. 151).

15. OLIVAR, A. «Un fragment de sacramentari inèdit del Museu Episcopal de Vic», *Hispania Sacra*, 2 (1949), p. 419-424 (amb el prefaci de la missa de sant Mateu).

16. També en el fragment del Museu Episcopal de Vic citat en la nota anterior (amb un prefaci, que és el de la vigília de sant Pere, adaptat).

textos amb altres fonts, el nostre formulari VI està format per les oracions 15: *Deus qui nos* (R 1239), *sacra: Supplicationibus apostolicis* (R 1240) i la postcomunió *Sit domine* (R 1242) de la missa de sant Mateu.

VII. Retrobo aquest formulari només en F, que és, recordem-ho, un sacramentari de la ciutat de Girona. Janini (p. 71: apèndix VII) transcriu la missa de la font F, sense donar cap altre paral·lel, com si la considerés inèdita. F omet *Deus qui* al començament de la col·lecta. La *sacra* ofereix un text corrupte; com que, comparat amb el del fragment de Heidelberg, presenta moltes variants, val la pena de transcriure-la aquí: «Martyrum tuorum Narcissi confessoris, et eiusdem ministri Felicis, sit obsecramus oblatio hec adiuta presidiis, quam pro ecclesiae tue indigni offerimus culpis, atque conspectu tuo eueatur sublimis. Per». Reprodueixo també la postcomunió del manuscrit F a causa de les transposicions que la diferencien del nostre fragment: «Diui omnipotens deus muneris pasti alimoniis, beatissimi Narcissi confessoris tui et martyris ope, eiusdemque idonei ministri Felicis, semper esse tibi mereamur subiecti. Per». Aquestes diferències manifesten prou bé que F no pot ésser font del nostre fragment o viceversa, sinó que depenen d'una altra font. Cal notar encara que F, foli 79 recto i verso, porta una missa titulada *item alia* després de la festa de sant Feliu, de l'1 de setembre; en les oracions d'aquesta missa s'esmenten junts els noms de Feliu i Narcís (sempre en aquest ordre) «et aliorum qui in praesenti requiescunt (requiescit *primera mà*) ecclesia», és a dir, en la de la Col·legiata de Sant Feliu de Girona. Feliu i Narcís tornen a ser invocats a la secreta i a la postcomunió. La postcomunió repeteix, sense cap esmena «et aliorum qui in praesenti requiescunt ecclesia». Janini transcriu aquesta missa en el seu apèndix VI (en la mateixa p. 71). Aquest últim formulari no relaciona biogràficament Feliu amb el bisbe Narcís, com ho fa la missa del nostre fragment i la de l'apèndix VII de Janini (F, foli 101 *recto* i *verso*), on Feliu és dit diaca (*leuïta*) de Narcís, conforme a la llegenda.¹⁷ Les altres fonts litúrgiques que conec celebren sant Narcís sol.¹⁸ Així, la missa dels sants Narcís bisbe i Feliu, el seu diaca i comàrtir, és un element remarcable del fragment de Heidelberg i acusa el seu origen gironí; no puc saber, però, per a quina església va ser escrit.

VIII. El màrtir Quintí fou igualment molt venerat a Catalunya. La nostra col·lecta 21, amb què acaba el fragment, l'única fórmula de la

17. Cf. *Bibliotheca hagiographica Latina*, II (Brussel·les, 1900-1901), p. 879. No em sé resistir a transcriure aquesta frase relativa a Fèlix, el diaca de Narcís, diferent del màrtir homònim autèntic, frase d'una ploma anònima: «Por no hallarse más instrumentos auténticos sobre este Santo martyr; la pluma desmaya en el particular». *Vida, milagros y martirio de S. Narciso* (Gerona, Imprenta Real de Nicolau, antes Bro, sense any, posterior al 1790), p. 164.

18. Vegeu la nota de la p. 163 de l'edició de R (aquí R apareix celebrat *II nonas Augusti*). Sobre les celebracions litúrgiques de sant Narcís, independentment del suposat comàrtir Feliu, i les seves diferents dates, podeu veure A. M. MUNDÓ, *L'autenticitat del sermó d'Oliba sobre sant Narcís*, a A. M. MUNDÓ, *Obres completes*, vol. I (Barcelona, 1988), p. 394.

missa que coneixem en el formulari truncat, correspon a R CCLXXX, 1304 i a altres fonts de Catalunya,¹⁹ amb variants de poca importància.

* * *

La taula comparativa que segueix pot facilitar la visió de l'estructuració del nostre fragment comparat amb les fonts tradicionals i les locals. És probable que el copista del fragment, en compondre el sacramentari, no hagi depès d'una font única, sinó que hagi fet treball original, extraient material de fonts diverses. Les sigles posades entre parèntesis denoten adaptacions de textos que, en les fonts tradicionals, formen part d'altres formularis.

I.	1			R	F	Gerald
II.	2	G	Gr	R		Calixt
	3	G	Gr	R		
	4	G	Gr	R		
III.	5	(G)	(Gr		F	Lluc
	6	G		R	F	
	7	G	(Gr)		F	
	8	G		R	F	
IV.	9	(G)			F	Crispí i Crispinià
	10	(G)			F	
	11	(G)			F	
V.	12	G		R	F	Vigília de Simó i Judes
	13	G		R	F	
	14	G		R	F	
VI.	15	G		R	F	Festa de Simó i Judes
	16	G		R		
	17	G		R		
VII.	18				F	Narcís i Feliu
	19				F	
	20				F	
VIII.	21			R	F	Quintí

19. Així en el fragment de sacramentari citat en l'anterior nota 15, i en el fragment IV, 2 del Museu Episcopal de Vic. Vegeu encara T, p. 18 i les referències que fa Janini, al lloc corresponent de F, i J. Bellavista, «El santoral del sacramentari de Sant Cugat del Vallès», *Revista Catalana de Teologia*, 21 (1996), p. 138.

El text seguit del bifoli de sacramentari del segle XII, objecte del present estudi, correspon al santoral de la segona part del mes d'octubre. La meitat de les vuit misses que conté el fragment (la primera i la vuitena tenen el text truncat) pertanyen a la tradició dita «gelasiana del segle VIII» (l'evolucionada), que és la que seguien ordinàriament els sacramentaris de la Catalunya del segle XI i, menys ordinàriament (a favor de la tradició gregoriana), els del segle XII. Eren èpoques (sobretot el segle XI i anteriorment) en què els encarregats de dotar les esglésies catalanes dels llibres litúrgics necessaris, creaven —si es pot dir així— encara amb molta llibertat, és a dir, utilitzaven, sense unes normes gaire fixes, les fonts de què disposaven, o bé, quan els calendaris locals ho exigien, proporcionaven formularis de missa completament originals o adaptats, això és, manllevats a misses d'altres sants i degudament modificats. El nostre fragment n'és un exemple.

L'altre meitat de les vuit misses són de tradició més local: del sud de França i de Catalunya, de Girona concretament. Hi ha aproximacions molt singulars entre el fragment de Heidelberg i el sacramentari que fou de la col·legiata de Sant Feliu de Girona, particularment en la missa dels sants Crispí i Crispinià i, més encara, en la dels sants Narcís i Feliu, celebrats conjuntament en ambdós sacramentaris, ja que la llegenda fa d'aquest Feliu un diaca del bisbe Narcís i un comàrtir seu. Les oracions de llurs misses tenen, en cada un dels sacramentaris, unes variants tan considerables que fan pensar que els dos llibres litúrgics no poden dependre directament l'un de l'altre, si no és que qui ha copiat de l'altre s'ha pres les seves llibertats. Podem, però, suposar una font anterior. Cal admetre l'origen gironí dels dos documents en qüestió. El fragment de què tractem, a causa de l'escassetat del seu contingut, no permet determinar, ni tan sols suposar, per a quina església de la ciutat o del bisbat de Girona fou escrit el sacramentari del qual formava part. Potser la descripció que aquestes pàgines han ofert del fragment podran servir per a retrobar altres *membra disiecta* del sacramentari altrament desconegut, si és que encara n'existeixen.